

УДК 378.14

СЕРЕДА І.В.

м. Миколаїв, Україна

ТЕХНОЛОГІЯ САМОВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ: ЄВРОПЕЙСЬКІ ТА СВІТОВІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ

У статті здійснено історичний аналіз проблеми самовиховання. Розкриваються європейські і світові тенденції розвитку технологій самовиховання особистості від найдавніших часів до сьогодення.

Ключові слова: самовиховання особистості, саморозвиток особистості, коучінг, психолого-педагогічний супровід самовиховання, етапи розвитку технологій самовиховання.

Постановка проблеми у загальному вигляді. У сучасному соціокультурному просторі все більшої ваги набуває здатність людини до свідомого, активного самовиховання і саморозвитку. В європейській культурі існує навіть поняття “людина, що сама себе створила”, тобто власними зусиллями піднесла себе на вищий рівень розвитку. Така самотворчість дуже поважається у суспільстві і вважається високою моральною та соціальною чеснотою. У вітчизняній суспільній свідомості самовдосконалення поки не має такої високої оцінки. Проте вже сьогодні неможливо обійтись без орієнтації на світові стандарти освіти, виховання та розвитку особистості. В умовах цивілізаційних змін проблеми людського життя, його сенсу, творчої побудови з метою максимального самовдосконалення і самореалізації особистості, а також розуміння унікальності, винятковості життя, повага до іншої особистості, нації, держави набувають особливої актуальності.

Оволодіння технологією самовиховання майбутнім вчителем і викладачем виступає як складова частина його педагогічної майстерності, покликана допомогти формуванню особистості як суб'єкта саморозвитку, самотворчості, організатора власної професійної життєдіяльності. А це, в свою чергу, є сьогодні однією з найважливіших компетенцій в умовах євроінтеграційних змін, зумовлених Болонським процесом.

Аналіз досліджень за проблемою. Педагогічною наукою накопичено значний досвід із вивчення теорії та практики самовиховання особистості. Сутність, особливості, основні напрями і методи самовиховання розкриті в працях О.І. Донцова, С.Г. Карпенчук, О.І. Кочетова, Л.Н. Куликової, П.Н. Осипова, Л.І. Рувинського, М.Г. Тайчинова та ін. Методичні аспекти організації самовиховання молоді стали предметом аналізу В.Б. Бондаревського, Р.С. Гариф'янова, М.Ю. Красовицького, В.М. Оржеховської, Г.К. Селевка, В.О. Сухомлинського, І. Томана.

Мета статті. Проте проблема системного аналізу та узагальнення феномену самовиховання особистості з позицій європейської та світової психолого-педагогічної і філософсь-

кої думки поки не стала предметом дослідження вітчизняних науковців. Тому метою цієї статті є розгляд основних тенденцій розвитку європейських та світових підходів до технологій самовиховання та саморозвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Питання самовиховання особистості відбиваються вже в найдавніших пам'ятниках вавилонської та єгипетської моралістичної літератури. Прямі установки на самовиховання можна зустріти у філософських працях мислителів древнього Китаю та Індії. В Індії склалася особлива система самовиховання – його, що знаходить своїх послідовників і в наш час. Збереглися відомості про систему самовиховання Піфагора і піфагорійців.

З найбільш відомих давньогрецьких філософів, які здійснили великий вплив на розробку теорії і практики самовиховання були Сократ, Платон і Аристотель. Сократ (469–399 рр. до н. е.) закликав до всебічного самопізнання і морального самовдосконалення. Основою самовиховання він вважав дискусії, спеціальні вправи і постійні тренування. Платон (427–347 рр. до н. е.) свою систему виховання і самовиховання виводив з розділення світу на світ явищ, у якому немає нічого стійкого та істинного, та вічний, справжній, на його думку, світ ідей. Ця система зводилася до самопізнання та самовдосконалення, а як основні методи пропонувалися – вивчення життєописів видатних людей, оволодіння науковими знаннями, вправи у помірності, мужності, справедливості. Аристотель (384–322 рр. до н. е.) критично ставився до спартанської системи самовиховання через те, що в ній переважало “дико-тваринне”, а не прекрасне. В той же час він не поділяв поглядів Сократа і Платона. На думку Аристотеля, в основі виховання і самовиховання має бути діяльне, вольове начало.

Особливу увагу самовихованню у своєму вченні приділяв Епікур. Мистецтво життя людини полягає, за його твердженням, у надії на саму себе, умінні керувати своїми бажаннями. Близьких поглядів дотримувався і Демокрит. Зокрема, він стверджував, що людина може досягти моральної досконалості шляхом формування таких якостей, як самопізнання, самоконтроль, самодисципліна.

Новий етап розробки питань самовиховання пов'язаний з гуманістичними поглядами видатних діячів епохи Відродження – Леонардо да Вінчі, Т.Мора, Т.Кампанели, Ф. Альберті та ін. Ідеалом самовиховання стає людина-творець, здатна перетворювати саму себе і постійно вдосконалювати свої особисті якості. Італійський вчений і філософ Піко делла Мірандола підкреслював, що людина “є те, що вона сама з себе робить”. На думку Ф. Енгельса, в епоху Відродження “не було жодної визначної людини, яка б не здійснювала далеких подорожей, не говорила б на чотирьох чи п'яти мовах, не мала б блискучих успіхів у кількох галузях творчості” [3, с. 346].

У Новий час самовихованням цілеспрямовано займався відомий американський просвітитель Бенджамин Франклін. У автобіографії він описав розроблений ним принцип самовиховання: “...я задумав сміливий і важкий план досягнення моральної досконалості. Я хотів жити, ніколи не роблячи жодних помилок, перемігши все, до чого мене штовхнули природні шляхи, звички чи суспільство. Оскільки я знав чи думав, що знаю – що добре і що погано, то я не бачив причин, чому б мені завжди не наслідувати одного і не уникати іншого.” [7, с. 27].

Сутність системи самовиховання відомого філософа І. Канта простежується у сформульованому ним головному принципі: “Володій своєю натурою, інакше вона буде володіти тобою”. [7, с. 29]. На особливій ролі самовиховання у становленні особистості наголошував і Ф. Гегель: “...здатність пізнавати своє власне “я” є важливим моментом у духовному розвитку дитини... Але найголовнішим є тут відчуття, що в ній прокидається, що вона ще не є тим, чим повинна бути, і живе бажання стати такою ж, як і дорослі, серед яких вона живе...” [1, с. 57].

На думку представника класичної педагогіки Я.А. Коменського, можливість самовдосконалення надається людині самою природою. “Зерна освіти, благодійності й благочестя закладені в нас від природи” [2, с. 194]. На прагненні людини до самовдосконалення наголошував і Г. Песталоцці: “...у природі людини лежить живе прагнення до розвитку” [2, с. 110].

Предметом спеціальних досліджень проблема самовиховання стає лише на рубежі XIX–XX століть. Однією з перших таких робіт була книга англійського філософа-мораліста, професора С. Смайльса “Самодіяльність”. С. Смайльс на прикладі життєдіяльності видатних особистостей різних епох і країн обґрунтував виняткову роль самовиховання у долі кожної людини. Він вважав, що можливості саморозвитку безмежні: “Людина

могла б зробити в житті дуже багато чого, якби намагалася” [12, с. 289], і що “робота людини над собою це бесперервний процес” [12, с. 277]. Мету самовиховання С. Смайльс розглядав як розумове, моральне, практичне удосконалювання себе.

Про неабиякий інтерес до проблем самовиховання на рубежі XIX–XX століть свідчать переклади на багато мов світу, в тому числі російську мову, праць таких авторів: Джон Блеккі “Самовоспитание умственное, физическое, нравственное” (1896), Жюль Пейо “Самовоспитание воли” (1898), Чаннинг В. “Самовоспитание (нравственное и умственное)” (1900), Леббок Д. “Самовоспитание и умение жить” (1914), Поль Дюбуа “О самовоспитании” (1916) та ін. У цих працях автори простежують зв'язок самовиховання з професійною діяльністю особистості, пропонують різні методи самовдосконалення. Загальним недоліком цих робіт можна вважати те, що автори розглядали процес самовиховання особистості у відриві від існуючої системи виховання у суспільстві, не приділяли уваги вивченню закономірностей самовиховання, його психологічним і педагогічним аспектам.

Велика увага проблемі самовиховання особистості приділяється у дослідженнях зарубіжних психологів і педагогів, зокрема представників гуманістичного або персоналістичного напрямку (А. Комбс, А. Маслоу, К. Роджерс, Дж. Олпорт, В. Франкл, Р. Бернс), що сформувався у середині XX століття як реакція проти зовнішнього детермінізму біхевіористів і внутрішнього детермінізму фрейдистів. Його представники наголошували на тому, що головною метою виховання і самовиховання людини має бути розвиток особистості, її самоактуалізація і максимальне розкриття внутрішнього потенціалу. Основним фактором розвитку особистості вони вважали саме спрямованість активності особистості на самоактуалізацію, саморозвиток, реалізацію всіх своїх потенційних можливостей. Особлива роль відводилась самовихованню, завдяки якому особистість розвиває свої здібності, утверджує власну індивідуальність і неповторність. Виховання ж нерідко розглядалося як маніпулювання особистістю або зовнішній тиск, що стримує розвиток індивідуальності, уніфікує людину.

У роботах представників гуманістичного напрямку (А. Маслоу, К. Роджерс, М. Монтессорі та ін.) досліджуються умови самовиховання, способи і прийоми вироблення волі, виховання умінь і навичок самоконтролю, розумового самовиховання і самоосвіти (М. Монтессорі, К. Роджерс), прийоми самопереконання і самонавіювання (Д. Карнегі, А. Аберхеймер).

Аналізуючи сучасний етап розвитку технології самовиховання, слід відзначити, що для нього характерна яскраво виражена тенденція переходу з площини науково-теоретичної у методично-практичну. На початку XXI століття загострення проблем самоактуалізації особистості, здатності до творчої побудови власного життя, досягнення успіху у різних сферах сприяли розвитку цілого напрямку світової науково-популярної психолого-педагогічної літератури, спрямованої на активізацію саморозвитку особистості та максимальне сприяння цьому процесу. Наведемо перелік лише деяких із книг, які стали справжніми світовими бестселлерами: У. Аткинсон “Пам’ять і її розвиток”, С. Аношин “Емоції та ресурсні стану для успіху”, Пол Екман “Психологія брехні. Обмани мене, якщо зможеш”, С. Бавістер, А. Вікерс “Основи НЛП. Успіх у професійному, громадському й особистому житті”, І. Вагін “Як вибратися з ями, або Не дайте кризі вас з’їсти!”, Кейт Кінан “Самоменеджмент”, Чарльз Енел “Майстер-Ключ виконання бажань”, Гейдж Ренді “Установка на благополуччя. Як приборкати силу думки”, Колін Тернер “Ми народжені для успіху. Як реалізувати свій безмежний потенціал”, А.В. Перцев, І.І. Карнаух “Коучинг: успіх після успіху” та ін.

Ще однією рисою, характерною для сучасного етапу розв’язання проблем самовиховання і саморозвитку особистості, є пошук нових форм та методик їх здійснення. Серед них школи і тренінги мотивації та лідерства, розвитку особистої ефективності. Актуальними нині напрямами особистої психотерапії та саморегуляції є: нейролінгвістичне програмування, аутогенне тренування, кольоротерапія (вплив різних кольорів на психологічний стан людини), арттерапія (використання різних видів творчості для розв’язання особистих проблем) і як один із її варіантів – мандалотерапія (створення мандал, які в іудаїзмі та буддизмі вважались божественними символами, а в арттерапії використовуються для створення своєї моделі внутрішнього світу людини [14]) та ін. В мережі Internet нині існує понад 30 офіційних сайтів саморозвиваючого спрямування.

Однією з найбільш цікавих та ефективних на сьогодні форм можна вважати особистісний коучинг. Коучинг – це технологія для розкриття потенціалу людини. Це – сучасна практика професійної допомоги людині у розкритті всіх її можливостей, у визначенні та досягненні її особистих цілей, що сприяє досягненню найвищих результатів у житті, кар’єрі та бізнесі. [15] Смісл коучинга – це рух до мети. На відміну від психотерапії, він націлений на майбутнє. Він допомагає по-

іншому поглянути на життя, усвідомити свої справжні, а не нав’язані суспільною думкою бажання, потреби та цінності, позбавитись від внутрішніх бар’єрів, що заважають досягненню мети та навчатись знаходити свої власні рішення. Ця технологія передбачає наявність професійного консультанта, або коуча, який допомагає людині (клієнту) досягти успіху у житті: обрати мету та розробити програму для її досягнення. Допомагає вийти за межі звичних переконань та стереотипів. За професійної підтримки коуча людина самостійно формулює мету, напрацьовує стратегії та обирає з них найбільш вдалу. Отже, особистий коучинг допомагає:

- визначати цілі та оптимальні шляхи для їх досягнення;
- робити правильні висновки з попереднього досвіду;
- аналізувати життєві стратегії, які вже допомогли досягти успіху;
- визначати позитиви і недоліки, які можна отримати в результаті прийняття того чи іншого рішення;
- виявляти та усвідомлювати цінності та життєві принципи;
- визначати особисту місію;
- знаходити нові зони для розвитку;
- отримувати неперервний зворотний зв’язок за всіма напрямами діяльності;
- підвищувати самостійність і відповідальність;
- отримувати задоволення від своєї діяльності;
- знаходити нові шляхи ефективної співпраці;
- швидко приймати рішення в складних ситуаціях;
- знаходити внутрішні ресурси, знімати напругу, негативні стани, виходити з кризової ситуації, розв’язувати проблеми у стосунках з близькими [15].

Висновки. Таким чином, в історії розвитку технології самовиховання можна виділити кілька основних етапів:

1. Від стародавніх часів до кінця XIX століття – донауковий етап розвитку ідей самовиховання.
2. Кінець XIX століття– 40 роки XX століття – етап дослідження окремих аспектів самовиховання.
3. 40–90-ті роки XX століття – цілісне вивчення проблем самовиховання, розробка і поширення технології самовиховання особистості.
4. 90-ті роки XX століття – початок XXI століття – розробка проблем активізації, стимулювання та психолого-педагогічного супроводу самовиховання та саморозвитку особистості, пошук нових методик, технологій і форм.